

קיום המצוות בארץ

אלה החקים והמשפטים אשר תשמרון לעשות בארץ אשר נתן ה' אלהי אבותיך לך לרשתה פליהימים אשר אתם חיים עליה עדמה: (דברים יב א).¹

ספרי דברים פרשת עקב פסקא מג – היו מצוינים במצוות

"וואבדתם מהרה, ושמתם את דברי אלה וגוי", אף על פי שאני מגלה אתכם מן הארץ לחוצה לארץ, היו מצויינים במצוות, שכשתחזרו לא יהו עליכם חדשים. משל למלך בשר ודם שכעס על אשתו וטרפה בבית אביה.² אמר לה: הוי מקושטת בתכשיטיך, שכשתחזרי לא יהו עליך חדשים. כך אמר הקב"ה לישראל: בני, היו מצויינים במצוות, שכשתחזרו לא יהו עליכם חדשים. הוא שירמיהו אומר: "הציבי לך ציונים וגוי" (ירמיה לא כ) - אלו המצוות שישראל מצויינים בהם.³ "שימי לך תמרורים" (שם) - זה חורבן בית המקדש,⁴ וכן הוא אומר: "אם אשכחך ירושלם וגוי תדבק לשוני וגוי" (תהלים קלז ה-ו). "שיתי לבך למסילה דרך הלכת" (ירמיהו שם) - אמר להם הקב"ה לישראל: ראו באלו דרכים הלכתם ועשו תשובה, מיד אתם חוזרים לעריכם, שנאמר: "שובי בתולת ישראל שובי אל עריך אלה" (שם).⁵

ספרי דברים פרשת ראה פסקא נט – מצוות שאינן תלויות בארץ

"אלה החוקים" - אלו המדרשות. "והמשפטים" - אלו הדינים. "אשר תשמרון" - זו משנה. "לעשות" - זו מעשה. "בארץ" - יכול כל המצוות כולם נוהגות בחוצה לארץ? תלמוד לומר: "לעשות בארץ". יכול לא יהו כל המצוות כולן נוהגות אלא בארץ? תלמוד לומר: "כל הימים אשר אתם חיים על האדמה". אחר שריבה הכתוב מיעט, הרי אנו למדים אותן מן האמור בענין. מה אמור בענין? "אבד תאבדון את כל המקומות" - מה עבודה זרה מיוחדת שהיא מצוות הגוף ואינה תלויה בארץ, נוהגת בארץ ובחוצה לארץ; כך כל מצוות הגוף שאינה תלויה בארץ, נוהגת בארץ ובחוצה לארץ. ושתלויה בארץ, אינה נוהגת אלא בארץ. חוץ מן הערלה והכלאים. רבי אליעזר אומר: אף החדש.⁶

¹ סגנון שמייחד את ספר דברים וחוזר בו מספר פעמים, הוא האמירה שקיום החוקים והמצוות קשור בישיבה בארץ. כך גם בפרק ד פסוק יד: "ואתי צנה ה' בעת ההוא ללמד אתכם חקים ומשפטים לעשותכם אתם בארץ אשר אתם עברים שמה לרשתה". וכך גם בפרק ה פסוק כח, לאחר תיאור מעמד הר סיני של פרשת ואתחנן: "ואתה פה עמד עמדי ואדברה אליך את כל המצוות והחקים והמשפטים אשר תלמדם ועשו בארץ אשר אנכי נתן להם לרשתה". השווה סגנון זה עם הפסוקים המסכמים את ספר ויקרא כו מו: "אלה החקים והמשפטים והתורות אשר נתן ה' בינו ובין בני ישראל בהר סיני ביד משה", ופרק כז פסוק לד: "אלה המצוות אשר צנה ה' את משה אל בני ישראל בהר סיני". ראו גם הפסוק המסכם את ספר במדבר, פרק לו פסוק יג: "אלה המצוות והמשפטים אשר צנה ה' ביד משה אל בני ישראל בערבת מואב על ירדן ורחו". בכל אלה, אין שום אזכור של קשר לכניסה לארץ.

² בנוסחאות אחרות: "לבית אביה", המלך גרש את אשתו חזרה לבית הוריה. ראו גמרא פסחים פז ע"ב מדוע גלו דווקא לבבל (בבית ראשון): "רבי יוחנן אמר: מפני ששיגרן לבית אמן. משל לאדם שכעס על אשתו, להיכן משגרה - לבית אמה".

³ ראו לשון זו גם בספרי דברים פסקא שא, שאנו קוראים בהגדה על בני ישראל במצרים: "מלמד שהיו ישראל מצויינים שם". ובשיר השירים רבה פרשה א על הפסוק עיניך יונים: "מה יונה זאת מצויינת, כך ישראל מצויינת בתגלחת במילה בציצית". ובמדרש במדבר רבה יד י: "נתן להם תורה שבעל פה להיות מצויינין בה משאר האומות". ועוד.

⁴ תמרורים כאן הם ציוני דרך בדמות מוטות שדומים לעץ התמר או תמרים ממש שנטעו על צמתי הדרכים (ראו רש"י ודעת מקרא על הפסוק), אבל מספר פסוקים קודם אומר ירמיהו: "נהי ככי תמרורים" ולא סביר שאין קשר בין שני "תמרורים" אלה, מה גם שהמדרש אומר: "זה חורבן בית המקדש". גם בלשוננו היום, שתי המשמעויות של "תמרורים" קיימות ולואי שלא יתחברו.

⁵ וכן הוא במקבילה במדרש תנאים לדברים יא יז. על מנת להעריך מדרש זה, יש לקרוא את הפסוק בירמיהו במלואו: "הציבי לך צינים שמי לך תמרורים שתי לבך למסלה דרך הלקת שובי בתולת ישראל שבי אל עריך אלה". הנביא קורא לגולים להניח ציונים וסימני דרך במסילה בה הם יוצאים לגלות, כי היא תהיה גם הדרך בה ישובו כשיעשו תשובה. ראו פירוש רד"ק שציונים הם "כמו גלי אבנים או אבן מצבת להכיר הדרך". ופירוש רש"י על "תמרורים - תמרים קטנים נטועים לסימן בדרך. ופשוטו של מקרא עשי סימנים לדעת הדרך שהלכת בה מארץ ישראל לבבל שתחזירי באותו דרך כלומר כי ודאי תשובי משם". אפשר שגם הפסוק הקודם שם: "הבן יקיר לי אפרים אם ילד שעשעיים פרימי דברי בו זכר אפרנו עוד וכו'", חשוב לעניינינו. היציאה לגלות עפ"י המדרש היא ריקון מהכל, מהישיבה הפיסית בארץ ומהמצוות שעפ"י הפסוקים לעיל, מטרת קיומן ועשייתן הוא בארץ. הגלות היא ריק והתערטלות מכל הנכסים הפיסיים והרוחניים והדרך לשוב אליהם היא התשובה. **תשובה שהיא שיבה ושיבה שהיא תשובה** אם רק תזכרו את הדרך שבה באתם הנה (לגלות) - דרך בכפל משמעות: דרך לתשובה ודרך לשיבה. בינתיים, קיום המצוות בגלות הוא רק כדי שלא יהיו על העם כחדשים כשיחזור, בפרק זמן זה או אחר ולא ישכח אותן. כמו אשת המלך שגורשה מארמון המלוכה ונושלה מזכויותיה הממלכתיות, אך המלך מרשה לה, אפילו מצווה עליה להמשיך ולענוד את תכשיטיה על מנת שלא תשכח את גינוני המלוכה. ואולי גם שלא תשכח את מוצאה וערכה. ראו הסיפור החסידי על בן המלך שכח שהוא בן מלך, עגנון, ימים נוראים עמ' כח. יש קיום מצוות בחוץ לארץ, בגלות, עפ"י מדרש זה, אבל אין אלה אלא בבחינת ציונים וסימני דרך, "שלא יהיו עליכם חדשים כשתחזרו" לארץ. מהות המצוות וממילא לימוד התורה וקיומה הוא רק בארץ ישראל.

⁶ ראו ציטוט דרשת תנאים זו בגמרא קידושין דף לז ומשם מתגלגלת הסוגיה לדיון מפורט בהגדרת מצוות התלויות בארץ ומצוות שאינן תלויות בארץ (חובת הגוף), כולל מצוות שאמנם אינן תלויות בארץ אבל התחדשו רק בכניסה לארץ (נסכים, למשל) וכולל

ספרי דברים פרשת ראה פסקא סא – איבוד עבודה זרה רק בארץ

"אבד תאבדון את כל המקומות ... ונתצתם את מזבחותם ושברתם את מצבותם" ... יכול אף מצווה לרדוף אחריהם בחוצה לארץ? תלמוד לומר: "ואבדתם את שמים מן המקום ההוא" - בארץ ישראל אתה מצווה לרדוף אחריהם, ואין אתה מצווה לרדוף אחריהם בחוצה לארץ.⁷

ספרי דברים פרשת עקב פסקא מד סימן יח – גם אחרי "ואבדתם מהרה"

"ושמתם את דברי אלה על לבבכם" (דברים יא יח) - זה תלמוד תורה, "וקשרתם אותם לאות על ידכם" - אלו תפילין. אין לי אלא תפילין ותלמוד תורה, שאר מצוות שבתורה מניין? הרי אתה דן מבנין אב שבין שניהם ... הצד השווה שבהם שהם מצוות הגוף שאין תלויות בארץ ונוהגות בארץ ובחוצה לארץ, כך כל מצוות הגוף שאין תלויות בארץ נוהגות בארץ וחוצה לארץ. ושתלויה בארץ אינה נוהגת אלא בארץ, חוץ מן הערלה והכלאים. רבי אליעזר אומר: אף החדש.⁸

רש"י דברים פרק יא פסוק יח – שילוב שני מדרשי ספרי

ושמתם את דברי אלה - אף לאחר שתגלו היו מצויינים במצות, הניחו תפילין, עשו מזוזות כדי שלא יהיו לכם חדשים כשתחזרו. וכן הוא אומר: "הציבי לך ציונים" (ירמיה לא כ).⁹

רמב"ן דברים פרק יא פסוק יח – עיקר הכתוב בארץ

ושמתם את דברי אלה - ... וכבר כתבתי פירוש הענין, כי המצוות האלה חובות הגוף הם, ודינם בכל מקום כמו בארץ, אבל יש בו במדרש הזה סוד עמוק וכבר רמזתי ממנו (ויקרא יח כה).¹⁰ והנה החזיר במצוות האלה תפילין

שלושה היוצאים מן הכלל שמדרש ספרי מונה: חדש, ערלה וכלאים שנוהגים בחו"ל מהתורה או מדרבנן. ראו שם שיטת רבי אלעזר ברבי שמעון שההגדרה של מצוות שנוהגות בחוץ לארץ הן כל המצוות שנהגו כבר במדבר, לפני הכניסה לארץ. מנגד, ראו שיטת ר' ישמעאל שם, שמסביר מדוע כתוב "כי תבואו אל הארץ" במצוות שאינן תלויות בארץ כמו פסח, תפילין ופטר חמור: "עשה מצוה זו שבשבילה תיכנס לארץ", ללמדך שגם המצוות שעשו במדבר היו כהכנה לכניסה לארץ. במדבר - כהכנה לכניסה, ובגלות - כהכנה לשיבה. עוד ראו שם המקרה המיוחד של מצוות שילוח עבדים ביובל שאמנם נוהגת גם בחו"ל שהרי היא מצווה שאינה תלויה בארץ, אבל רק כאשר היובל נוהג בארץ. פסק היובל בארץ - אין יובל בחו"ל. אין מצב של מצווה שנוהגת בחו"ל ולא נוהגת בארץ. ואם תאמר יו"ט שני! כבר אמרו בירושלמי עירובין ג ט ש"י"ט שני הוא "חוקים לא טובים" ואין בני חו"ל מקבלים על כך שכר.

⁷ מצוות עקירת עבודה זרה היא בנין אב לכל המצוות שאינן תלויות בארץ שנוהגות גם בחו"ל, כפי שראינו בספרי לעיל. אך דא עקא, שהמצווה האקטיבית "אבד תאבדון ... ונתצתם ... ושברתם ... ואבדתם את שמים", היינו החובה לעקור עבודה זרה בכל מקום בו היא מצויה: "על ההרים הרמים ועל הגבעות ותחת כל עץ רענן", נוהגת רק בארץ. בחו"ל יהודי מצווה לא לעבוד עבודה זרה, להתרחק ממנה, בוודאי לא להביאה לביתו. אבל אין לו שום מצווה לעקור עבודה זרה ולהילחם בה. ראו ספר החינוך מצווה תל"ו וכן רמב"ם הלכות עבודה זרה פרק ז הלכה א. הרי לנו שהמשך הפסוקים בפרק יב, לאחר הפתיחה: "אלה החוקים והמשפטים אשר תשמרון לעשות בארץ", כל פרק יב בפרשתנו, אכן מדברים על רקע על הארץ ומצוות עקירת עבודה זרה כפי שהיא מתוארת בפרק יב היא כן מצווה התלויה בארץ. מדרש ספרי זה (השלישי) מלמדנו שמדרש ספרי השני שהבאנו אינו חולק במהות העניין על הספרי הראשון. ואגב, ראו דברינו **שירת פסלים וניתוח מצבות** בפרשת לך, שם הצענו שכאשר אברהם נוקט פעולה אקטיבית של ניתוח פסלים, הקב"ה אומר לו: "לך לך מארצך ... אל הארץ אשר אראך". ואגב, גם בארץ ישראל אין מצווה "לבלוש" אחרי עבודה זרה, לעקור כל עץ ולהפוך כל אבן (מכילתא דרבי ישמעאל משפטים - מסכתא דנזיקין פרשה יז) וכדברי הספרי לעיל (בקטע שהשמטנו): "נתצתה את המזבח הנח לו, שברתה את המצבה הנח לה" ובספרי דברים ס: "על ההרים הרמים ועל הגבעות ותחת כל עץ רענן - אלהיהם תחת כל עץ רענן ולא עץ רענן אלהיהם. אלהיהם על הגבעות ולא הגבעות אלהיהם", בדברינו **בין עבודה זרה לטבע** בפרשה זו. וזה ענין אחר עליו הרחבנו שם.

⁸ מקור נוסף של ההבחנה בין מצוות התלויות בארץ שנוהגות רק בארץ ובין מצוות שאינן תלויות בארץ שנוהגות גם בחו"ל, היא דרשה, שוב מדרש ספרי, על הפסוקים "ושמתם את דברי אלה", "וקשרתם אותם לאות" שבפרשה השנייה של קריאת שמע (שקראנו בשבת שעברה). שם מזהירה התורה שאם לא נשמע אל המצוות, אזי: "ואבדתם מהרה מעל הארץ הטובה". מיד לאחר מכן באים הפסוקים: "ושמתם את דברי אלה על לבבכם", "וקשרתם אותם לאות על ידכם". ופשיטא לספרי "ושמתם את דברי אלה" זה תלמוד תורה (שמקבל חיזוק מהפסוק בהמשך: "ולמדתם אותם את בניכם" שהוא פסוק יסוד במצוות לימוד תורה, ראו קידושין כט ע"ב), "וקשרתם אותם לאות על ידכם" זו מצוות תפילין. ואם אלה נוהגות בחוץ לארץ, אחרי "ואבדתם", אז כל המצוות שאינן תלויות בארץ והן חובות הגוף, ינהגו בחוץ לארץ. ומעניין שהמדרש אינו מונה גם את מצוות מזוזה שנזכרת בהמשך: "וכתבתם על מזוזות ביתך ובשעריך", שהרי גם זו מצווה שאינה תלויה בארץ. האם זה משום שכתוב: "בביתך ובשעריך" וחוץ לארץ היא בית זמני ואינו "בשעריך"? ולהלן נראה שמצוות מזוזה נמנית כדוגמא למצווה שהיא חובת הגוף.

⁹ ראו מה רש"י עושה כאן! הוא משלב את מדרש ספרי האחרון שהבאנו (על "ושמתם את דברי") עם מדרש ספרי הראשון בו פתחנו: "היו מצויינים במצות, שכשתחזרו לא יהו עליכם חדשים". מדרש "ושמתם" אמנם קובע שמצוות שאינן תלויות בארץ נוהגות להלכה בחו"ל, אבל המהות שקיים המצוות בחו"ל איננה אלא "כדי שתהיו מצויינים", לא משנתה. בדומה לכך ניסינו אף אנו לקרוא את מדרש ספרי על "אבד תאבדון" באופן שאינו סותר את מדרש "שתהיו מצויינים". ראו הערה 7 לעיל. ואגב הערתנו הקודמת על השמטת מצוות מזוזה בספרי, הנה רש"י מוסיף את מצוות מזוזה (ומשמיט משום מה את לימוד תורה). מצוות מזוזה היא "בשעריך", היינו בארץ ישראל מהווה משקל נגד לעבודה זרה - תעקרו את סימני העבודה הזרה ותשימו מזוזה בשעריכם! ואע"פ כן, היא נוהגת בחוץ לארץ (בפרטי הלכה שונים מעט) משום "היו מצויינים".

¹⁰ נהיה הולכי רכיל מגלי סוד. בפירושו הארוך של רמב"ן לויקרא יח כה, הפרק הדין באיסורי עריות, הוא דן מדוע התורה מקשרת בין איסורים אלה שהם ענייני מוסר כלליים ודינים שאינם קשורים לארץ ובין הישיבה בארץ ישראל. והרי כתוב: "ולא־תִקְיֵא הָאָרֶץ אֶתְכֶם בְּטִמְאָתְכֶם אֲתֶם כְּאֶשֶׁר קָאָה אֶתְהֶגְוִי אֲשֶׁר לְפָנֶיכֶם". ותשובתו, באריכות, היא שכל זה הוא למעלת הארץ שאינה סובלת

ודברי תורה ומזוזה כאן פעם שנית, לרמוז בהיקש הזה שנהיה חייבים בהם לאחר הגלות בחוצה לארץ, ומהם נלמוד לכל המצות שהן חובת הגוף שחיובו בכל מקום, ושנהיה פטורין בחוצה לארץ מחובת הקרקע כגון תרומה ומעשרות. כך הוא נדרש בספרי (עקב יז).¹¹ וכוונת המדרש מפני שסמך "ושמתם" אל "ואבדתם". אבל עיקר הכתוב בארץ, דכתיב (פסוק כא): "למען ירבו ימיכם וימי בניכם על האדמה". או יאמר: "למען ירבו ימיכם", שתשובו ותאריכו בה ימים לעולם.¹²

רבי בחיי בן אשר דברים פרק יא יח – לפי סדר המקרא

"ושמתם את דברי אלה". דרשו רז"ל (ספרי מג): אף לאחר שתגלו היו מצויינין במצות, הניחו תפילין, עשו מזוזות, כדי שלא יהיו חדשים עליכם כשתחזרו, וכן הוא אומר (ירמיה לא כ): "הציבי לך ציונים". הכוונה בזה לומר כי אף על פי שאנו עושין המצות בחוצה לארץ והם חובת הגוף לעשותם בכל מקום, למדונו החכמים ז"ל שאין עיקר עשייתן אלא בארץ הקדושה.¹³

מסכת חולין דף יז עמוד א – חזרה לתקופת המדבר?

דתינא: "כי ירחק ממך המקום אשר יבחר ה' אלהיך לשום שמו שם וזבחת מבקרך ומצאנך" - ר' עקיבא אומר: לא בא הכתוב אלא לאסור להן בשר נחירה. שבתחילה הותר להן בשר נחירה, משכנסו לארץ נאסר להן בשר נחירה, ועכשיו שגלו יכולו יחזרו להתירן הראשון? לכך שנינו: "לעולם שוחטין".¹⁴

איכה רבה פרשה א סימן נד – תרומות ומעשרות בבבל

"קראתי למאהבי המה רימוני", רבנן פתרון קריא¹⁵ בנביאי השקר שהיו מאהבין אותי לעבודת כוכבים שלחן ... ר' שמעון בר יוחאי פתר קרייה בנביאי האמת שהיו מאהבין אותי להקב"ה. המה רמוני - שהיו מרמין בי ואומרים לי: הפרישו תרומה ומעשרות. וכי יש תרומה ומעשרות בבבל? אלא, בשביל לאהבני להקב"ה.¹⁶ הוא

עבירות והשחתה: "כי הבדיל אותנו מכל העמים ... בתתו לנו את הארץ שיהיה הוא יתברך לנו לאלהים ונהיה מיוחדים לשמו. והנה הארץ שהיא נחלת השם הנכבד תקיא כל מטמא אותה ולא תסבול עובדי עבודה זרה ומגלים עריות ... והנה בחוצה לארץ, אף על פי שהכל לשם הנכבד, אין טהרה בה שלימה, בעבור המשרתים המושלים עליה והעמים תועים אחרי שריהם לעבוד גם אותם ... וכן שנו בספרא (קדושים יא יד), ולא תקיא הארץ אתכם וגו', ארץ ישראל אינה כשאר ארצות, אינה מקיימת עוברי עבירה". ומשם הוא מגיע למדרש שלנו: "ומן הענין הזה אמרו בספרי (עקב מג), ואבדתם מהרה (דברים יא יז), אף על פי שאני מגלה אתכם מן הארץ לחוצה לארץ היו מצויינין במצות שכשתחזרו לא יהיו עליכם חדשים, משל לאדון שכעס על אשתו ושלחה לבית אביה, אמר לה הוי מתקשטת תכשיטים שכשתחזרי לא יהיו עליך חדשים, וכן אמר ירמיה (לא כ) הציבי לך ציונים, אלו המצות שישראל מצויינין בהם". קדושת הארץ לגבי מצוות שאינן תלויות בעבודת הקרקע, כעריות ועבודה זרה, היא המעידה על כך שכל המצוות כולן, אין להם מטרה וקיום, לכתחילה, אלא בארץ. אם הספרי מביא את מצוות עבודה זרה כדגם למצווה שמתקיימת גם בחו"ל (לצד תפילין ולמוד תורה), בא רמב"ן ואומר: עדיין, עיקר איסור עבודה זרה הוא בארץ; על כגון זה - גולים מהארץ (בחו"ל, לאן נגלה?). ראו שוב דברינו בהערה 7 על ההבדל בין הארץ לחו"ל בהקשר של איסור עבודה זרה. ומסיים רמב"ן שם את פירושו בסוד אחר: "ואין רשות לפרש בענין הארץ יותר מזה, אבל אם תזכה להבין הארץ הראשונה הנזכרת בפסוק בראשית והנזכרת בפרשת אהרן בחקותי (להלן כו מב), תדע סוד נשגב ונעלם". את גילוי סוד זה נשאיר לשואבי המים.

¹¹ עד כאן ציטוט מספרי שכבר ראינו לעיל וברש"י.

¹² לאחר שהביא את מדרש ספרי ופירוש רש"י שהולך בעקבותיו (בקטע שהשמטנו) ולאחר שהסביר שהכל למעלתה של ארץ ישראל והשגחת ה' הישירה והתמידית בה (ורמז את סוד הקשר בין הארץ של בריאת העולם והארץ של פרשת בחוקות: זו שמברכת ומתברכת וזו שח"ח מקיאה את יושביה), מסביר רמב"ן גם פשט בפסוק. "ושמתם את דברי אלה" אמנם כתוב לאחר "ואבדתם" אבל בסדר העניינים הוא קודם לו. "ושמתם" חוזר לראש הפרשה. לאחר שהזהירה התורה שאם לא תשמעו אזי "ואבדתם", חזרת התורה ומייצעת איך להימנע מ"אבדתם". אם תקיימו "ושמתם", אם תחזרו ל"והיה אם שמוע תשמעו", לא יתקיים בם "ואבדתם". "ושמתם" כתורת נמנע ל"ואבדתם". וההוכחה היא מהמשך הפסוקים שם: "למען ירבו ימיכם וימי בניכם", היינו שלא תגלו. אבל רמב"ן מוכן גם לקבל שהברכה "למען ירבו ימיכם" מדברת על השיבה לארץ לאחר הגלות, על הגאולה השלימה. ראו עוד דברים דומים שכתב רמב"ן בדרשתו הידועה לראש השנה שכתבה בעכו, בקטע שמתחיל במילים: "והנה בחוצה לארץ אף על פי שהכל לשם הנכבד, אין הטהרה בה שלימה וכו'". ולא נוכל להביא כאן את כל דברי רמב"ן בשבחה של ארץ ישראל שכידוע חיבבה עד מאד וקיים בסוף ימיו את מצוות העלייה לארץ והיישוב בה. ראו דברינו [פיתוחי חותם](#) בפרשת תצוה, בעיקר מים אחרונים שם.

¹³ פירוש רבי בחיי על הפסוק "ושמתם" מחבר את כל מדרשי ספרי לעיל לחטיבה אחת, בסדר ההפוך מזה שהבאנו אותם, אבל בסדר הנכון של פרשות השבוע. מפרשת עקב אל פרשת ראה. "ושמתם" מחדש לנו שמצוות חובת הגוף קיימות גם בחו"ל, אבל רק כ"ציונים" וכתזכורת מתמדת "שאינן עיקר עשייתן אלא בארץ הקדושה".

¹⁴ בתקופת המדבר לא הייתה חובה לשחוט בהמות כדן ומותר היה להרוג את הבהמה בכל דרך שהיא מה שנקרא "נחירה". ראו אגב בהמשך הגמרא שם שמצב זה היה נהוג גם בארבע עשרה השנים שכבשו וחלקו את הארץ בימי יהושע (כולל אכילת מאכלות אסורים - "כתלי דחזיר"). ההווה אמינא של דרשת ר' עקיבא היא שאולי משגלו בני ישראל מהארץ תחזור תקופת המדבר, והתשובה היא כמובן שלא ומן הסתם מהסיבות שכבר ראינו ושנראה. אבל מעניינת היא הדרשה מהמשנה השנייה בראש מסכת חולין: "... הכל שוחטין ולעולם שוחטין ובכל שוחטין", שכפשוטה עוסקת בדיני שחיטה וכדרשת הגמרא בחולין יג ע"ב (תוספתא חולין ד ד): "לעולם שוחטין - בין ביום ובין בלילה, בין בראש הגג בין בספינה". בא ר' עקיבא ודורש ש"לעולם שוחטין" - גם בחוץ לארץ.

¹⁵ פתרו את המקרא, הסבירו את הפסוק.

¹⁶ עניין זה של הידור הפרשת תרומות ומעשרות שהיא מצווה התלויה בארץ, בחוץ לארץ לא מצאנו עוד כדוגמתו, אך המוטיב של מאות במצוות כדבר חיובי נמצא בדמותו של אבא יודן שהיה פוסק סכומים גדולים לצדקה (בסכום שכל הציבור פסק קודם) מצוי

שירמיה אומר: "הציבי לך ציונים" - הציבני במצוות שהיו ישראל מצויינין בהם, שימי לך תמרורים - זה חורבן בית המקדש ... אמר להם ירמיה: ראו באלו דרכים הלכתם ועשו תשובה ... "שובי בתולת ישראל" ומיד אתם חוזרין לעריכם, דכתיב: "שובי אל עריך אלה" (ירמיהו לא).¹⁷

מדרש זוטא איכה (בובר) נוסח ב פרשה א – שמירת המצוות בחו"ל היא לפנים מהדין

... באותה שעה חוזרים ומתכנסין כל הנביאים והולכים אצל ירושלם לנחמה. אמר להם הקב"ה לכו ופייסוה ... מיד חוזרים לקב"ה ואומרים לפניו: רבש"ע, אינה מקבלת תנחומין ממנו. והקב"ה אומר להם: אלך אני בעצמי ואפייסנה ... מיד הלך הקב"ה לפייסה, ואמר לה: כעס זה למה? אמרה לו: רבש"ע, ולא אכעוס שהגליתני לבין אומות העולם, וקללתני קללות רעות ונהפכו פני כשולי קדירה, ובכל זאת קדשתי את שמך הגדול והקדוש! אמר לה: כנגד זכות שעשית לי, כך יש לך חובה. למה כעסתי עליך? לפי שעברת על תורתך ... אמרה לפניו: רבש"ע, כיון שהגליתני לבין אומות העולם בדין הוא שלא אשמור מצותיך, ואעפ"כ קיימתי מצותיך. אמר לה: בתי, הגיע זמנך ליגאל.¹⁸

משנת רבי אליעזר פרשה ג – שאלה על הגשמים בחו"ל

דבר אחר: במה הן צריכין לזכרו.¹⁹ אפילו בני מזרח, אפילו הנדויים [באיי הים], צריכין לגשמים בתקופת תמוז - אינן שואלין את הגשמים אלא בעת שארץ ישראל צריכין להן. שאם תאמר ישאלו בעת שהן צריכין להן, בימות החמה, נמצאו רואין את עצמן כאלו הן בארץ שלהן. אלא יהו רואין את עצמן כאילו הן באכסניא ולבם מכוון לארץ ישראל, ושאלתו בעונתו. אם כן, היכן שואלין את הגשמים בשצרכו להן? בשומע תפילה, כל יחיד ויחיד לעצמו. ...²⁰ "זָכְרוּ מִרְחוֹק אֶת־ה' וִירוּשָׁלַם תַּעֲלֶה עַל־לִבְבְּכֶם" (ירמיהו נא ט) ... ואומר: "וְאֶזְרְעֶם בְּעַמִּים וּבְמִרְחָקִים יִזְכְּרוּנִי וְחִיו אֶת־בְּנֵיהֶם וְשָׁבוּ" (זכריה י ט). הא למדת, שכל הזוכר הוא חי והוא שב, ושאינו זוכר אינו חי ואינו שב.²¹

רמב"ן במדבר פרק ט פסוק א – עיקר מצוות הפסח בארץ

בויקרא רבה ד. ד. ראו גם דברים רבה ד ח בפרשתנו על הפסוק "מתן אדם ירחיב לו" ושם הוא נקרא אבין רמאה. והמקור הוא בירושלמי ג ד ושם הוא מכוונה: "חד רבהון רמיא". ראו דבריני [כי ירחיב](#) בפרשה זו.

¹⁷ מדרש זה בנוי על ספרי בו פתחנו ולפיכך קיצרנו בו. נתמקד בשיטת רשב"י שמחיל את הפסוק "קראתי למאהבי המה רימוני", על נביאי האמת שאוהבים את ישראל ומאהבים אותם לעבודת ה' ולא לעבודת כוכבים כנביאי השקר (הדרשה הראשונה של רבנן בה קיצרנו). נביאי האמת "מרמים" את העם מתוך כוונה טובה ומורים להם לקיים גם מצוות התלויות בקרקע בבבל על מנת להחיש את השיבה לארץ, בה יחזרו לקיים את המצוות כולם כפי כוונת התורה היסודית. ראשי התיבות של ת"מ, אינן תפילין ומזוזות אלא תרומות ומעשרות, שיש לקיים אותם בגולה על מנת שיהיו ישראל מצויינים בהם כשיחזרו לארץ. הפרשת תרומות ומעשרות בחוץ לארץ באה 'בהפוך' להדגיש את זמניות הגולה, "ליישר קו" עם המצוות שאינן תלויות בארץ וללמד על המצוות כולן שכולן "תלויות בארץ" במהותם וקיומן בחוץ לארץ הוא רק בבחינת "הציבי לך ציונים". ואגב, השוו דרשה זו באיכה רבה עם המקבילה באבות דרבי נתן נוסח א פרק כ: "שמוני נוטרה את הכרמים - אלו ישראל שגלו לבבל. עמדו עליהם נביאים שביניהם ואמרו להם: הפרישו תרומות ומעשרות. אמרו להם: כל עצמינו לא גלינו [מארצינו] אלא בשביל שלא הפרשנו תרומות ומעשרות, ועכשיו אתם אומרים לנו שנפריש תרומות ומעשרות? לכך נאמר: שמוני נוטרה את הכרמים". כאן נראה שהעם מפנים את 'העוקץ' שבדברי הנביאים ומבין שתפקידו לחזור לארץ ולקיים שם את המצוות התלויות בה (וממילא גם את שאר המצוות כראוי).

¹⁸ מדרש זה שייך לדבריני [הנחמה השנייה – ותאמר ציון עזבני ה'](#) וכן דבריני [עבד שמכרו רבו](#) בתשעה באב. כאן חשוב לנו סוף המדרש, החלק הדן בשמירת המצוות בגולה. הקב"ה מגלה את ישראל משום שלא השכילו לשמור על התורה (בארץ) וכנסת ישראל סבורה שכיוון שכן אין סיבה לקיים את המצוות (בחו"ל). המשך קיום המצוות בחו"ל יכול להיחשב כהתרסה, כהתעלמות מהכעס של הקב"ה ומהסיבה לגלות, כניסיון מלאכותי להמשיך כאילו לא קרה דבר, כהתרחקות מארץ ישראל ושכחתה. רק בירור יסודי ועמוק של השבר הגדול, רק ירידה עד עומקו של הפצע הגדול, הם הדרך והערובה לקימום מחדש, לאיחוי השבר. אז מי יעשה את הצעד הראשון? כנסת ישראל שזעקה עזבני ה' היא שעושה את הצעד הראשון. לאחר שקבעה "בדין הוא שלא אשמור מצותיך" - לפי שורת הדין אין סיבה שאשמור את המצוות בחו"ל; היא חוזרת ומציינת "ואעפ"כ קיימתי מצותיך". כאילו היא מצטטת את מדרש ספרי (עקב פיסקא מג): "אף על פי שאני מגלה אתכם מן הארץ לחוצה לארץ, הִיוּ מצויינים במצות, שכשחזרו לא יהו עליכם חדשים". ואמנם, אחרי דין ודברים הקשה הזה עונה הקב"ה לכנסת ישראל: "בתי, הגיע זמנך ליגאל".

¹⁹ משנת רבי אליעזר דנה שם בעשיית זכר לחורבן: "ובמה הן צריכין לזכרו? סיידו את בתיהן, משירין מקצת, אמה על אמה. עשו את תכשיטיהן, משירין מקצת. עשו סעודתן, משירין מקצת ... דבר אחר: "במה הן צריכין לזכרו? בתפילותיהן".

²⁰ בקטע שהשמטנו מובאים מדרשי ספרי הנ"ל ובתוספת דגש על זכירת ארץ ישראל, שהיא הנושא ההלכתי בו הוא דן.

²¹ דרשה זו בנויה גם היא על מדרשי הספרי בהם פתחנו (שנזכרים בקטעים שהשמטנו). הדגש הכפול בדרשה זו הוא על האכסניה ועל הזכרון. אכסניה זמנית וזכרון קבוע. אפילו בשאלת הגשמים, בדבר שנצרך לחיות בגולה, יש לחשוב כאילו אתה חי בארץ – גשמי החורף של ארץ ישראל ולא גשמי הקיץ של אירופה. ואם כבר נצרכים לגשם בחו"ל, אזי אין לאומרה בברכת השנים "ותן טל ומטר לברכה על האדמה" שהיא אדמת ארץ ישראל, אלא בברכת שומע תפילה שהיא ברכה כללית של בקשות ובה ניתן להשלים ברכות שהחסירו: "שבברכת שומע תפילה יכול לשאול כל צרכיו בכל ענין שירצה, שברכת שומע תפילה כוללת כל הצרכים ולכן נתקנה" (רבינו יונה על הר"ף ברכות כב ע"ב).

בשנה השנית לצאתם מארץ מצרים בחדש הראשון - ... ואחר כך שב להזכיר אזהרה שהזהיר אותם שלא ישכחו מצות הפסח ויתכן שהוצרך למצוה זו, בעבור שלא נצטוו מתחילה בעשיית פסח דורות אלא בארץ, דכתיב (שמות יב כה): "והיה כי תבואו אל הארץ אשר יתן ה' לכם כאשר דבר ושמרתם את העבודה הזאת", ועוד נאמר שם (שם יג ה) והיה כי יביאך ה' אל ארץ הכנעני וגו' ועבדת את העבודה הזאת בחודש הזה. ועכשיו רצה הקב"ה וצוה שיעשו אותו, כדי שתהיה זכר גאולתם והנסים שנעשו להם ולאבותיהם נעתק להם מן האבות הרואים לבניהם, ובניהם לבניהם לבניהם לדור אחרון. והנה אמר תחילה "והיה כי תבואו אל הארץ", לומר שאין מצוה זו נוהגת בחוצה לארץ לדורות, ועכשיו צוה שיהגו בה במדבר.²²

רבי בחיי בן אשר דברים פרק טו פסוק י - משפט אלוהי הארץ

ומה שהתחילה הפרשה "באחד שעריך בארץ" וסיימה ג"כ "בארץ", יורה שעיקר הצדקה אינה אלא בארץ, אף על פי שהיא חובת הגוף בכל מקום. והוא הדין לכל שאר המצות שעיקר חיובן בארץ. כי כן הזכיר בתחילת הפרשה: "אלה החוקים והמשפטים אשר תשמרון לעשות בארץ", לפי שהמצות כולן הן משפט אלהי הארץ, שכבר הזכירו רז"ל כי בעשותנו אותן בחו"ל הוא כדי שלא נשכחם כשנחזור לארץ...²³

ספרי דברים פרשת ראה פיסקא פ - שקולה כנגד כל המצוות

מעשה ברבי יהודה בן בתירה ורבי מתיא בן חרש ורבי חנניה בן אחי רבי יהושע ורבי יונתן שהיו יוצאים חוצה לארץ. והגיעו לפלטום וזכרו את ארץ ישראל. זקפו עיניהם וזלגו דמעותיהם וקרעו בגדיהם וקראו את המקרא הזה: "וירשתם אותה וישבתם בה. ושמרתם לעשות את כל החוקים האלה" (דברים יא לא).²⁴ אמרו: ישיבת ארץ ישראל שקולה כנגד כל המצוות שבתורה. מעשה ברבי אלעזר בן שמוע ורבי יוחנן הסנדלר שהיו הולכים לנציבים אצל רבי יהודה בן בתירה ללמוד ממנו תורה, והגיעו לציידן וזכרו את ארץ ישראל. זקפו עיניהם וזלגו דמעותיהם וקרעו בגדיהם וקראו את המקרא הזה: "וירשתם אותה וישבתם בה. ושמרת לעשות את כל החוקים האלה ואת המשפטים". אמרו: חזרו ובאו להם לארץ ישראל.²⁵

מסכת סוטה דף יד עמוד א - משה מבקש לקיים מצוות בארץ

²² רמב"ן מוסיף את הסבר חז"ל שמצוות הפסח לא נהגה במדבר (רק פעם אחת בשנה השנייה מיציאת מצרים) "לפי שלא מלו במדבר והיתה מילת זכרים ועבדים מעכבת בהם" (ולמה לא מלו? ראו יבמות עב ע"ב), אבל לשיטתו, מהות מצוות הפסח אינה נוהגת אלא בארץ, שהרי פסח הוא חג החירות ואיזו מין חירות היא ואיזו זכירת יציאת מצרים, כשאתה עדיין בדרך ואינך יושב על אדמתך כבן חורין? ובאמת מה חשב רמב"ן כל אותן שנים שקיים מצוות הפסח בספרד? מן הסתם כמדרש ספרי, שקיום ליל הסדר בחו"ל הוא בבחינת "היו מצוינים במצוות, שכשתחזו לא יהיו עליכם כחדשים". לשיטתו, "כי תבואו אל הארץ" שכתוב במצוות הפסח הוא כפשוטו. ראו דברינו פסח - מצוה התלויה בארץ בחג הפסח. השווה הסבר זה של רמב"ן עם שיטת ר' ישמעאל בגמרא קידושין לו ע"ב שמסביר מדוע כתוב "כי תבואו אל הארץ" במצוות שאינן תלויות בארץ כמו פסח, תפילין ופטר חמור: "עשה מצוה זו שבשבילה תיכנס לארץ" (וכך אגב גם במצוות בכור שהתחילה רק בכניסה לארץ אבל נוהגת גם בחו"ל, ראו בכורות ע"א). האם אלה שיטות סותרות? האם ר' ישמעאל ורמב"ן ילכו שניהם יחדיו?

²³ והוא ממשיך שם בציטוט מדרשי ספרי הנ"ל. הרי לנו שאפילו מצווה כצדקה, עיקר קיומה ומהותה הם בארץ! בדומה לעריות שהביא רמב"ן לעיל, במהות של קיום חברה מתוקנת ובדומה למצוות הפסח שהביא רמב"ן ששם כתוב: "כי תבואו אל הארץ" וכאן "בארץ". צדקה בין-אישית, בין אדם לחברו, היא עניין אחד שבוודאי נוהג גם בחו"ל, אבל צדקה במובן הרחב של חברה ריבונית ונאורה הדואגת לחלשים - עיקרה בארץ ישראל בהיות עם ישראל ריבון לעצמו (ביטוח לאומי, משרד הרווחה?). ושוב, יש כאן גם דמיון למצוות עבודה זרה לעיל שראינו שיש הבדל בין קיומה בארץ ובחו"ל. אך בהמשך דבריו שם מציג רבי בחיי בן אשר אפשרות הפוכה: "או יהיה באור מלת "בארץ" - אפילו בארץ". והוא מסביר שאם בארץ נוהגות מצוות כמו תרומות ומעשרות ושמירת כספים וקרקעות, אולי יש להקל במצוות צדקה, כי: "אם אני צריך להשמיט מעותי או קרקעותי בארץ, איך אתן שם צדקה? נמצא שאני מפסיד מכל צד". ולכן צריך להוסיף "בארץ" במצוות צדקה "וכל שכן שאתה צריך לתת צדקה בחו"ל שאין שם שמירת קרקעות". כל זה, מעורר שאלות מעניינות לימינו של גדרי מצוות צדקה למי שמקפיד לשלם מיסים, ארנונה וביטוח לאומי, ומי שמשלים לילדיו והוריו שהמדינה לא מחזיקה כמות וכו' (וההפך, למי שמתחמק מתשלום מיסים וממילא מטיל נטל נוסף על אלה שמשלמים, ובה בעת הוא מצפה שהמדינה תבנה בעבורו כבישים, בתי ספר, משטרה וכו'). ומן הסתם כבר דנו בכל גדולים וטובים בימינו וכל היודע דבר בעניין זה, אגב יחיש שמועתו אלינו ויבוא על שכרו מהשמים.

²⁴ ציטוט פסוק זה, מעניין במיוחד. זה הפסוק (וחצי) החותם את פרק יא בפרשתנו ומיד אחריו בא הפסוק שאנו דורשים לאורך כל הדף: "אלה החוקים והמשפטים אשר תשמרון לעשות בארץ וכו'". בא מדרש ספרי זה ואומר: בבקשה לקרוא את שני הפסוקים החותמים את פרק יא ואת הפסוק הפותח את פרק יב ברצף אחד: "כי אתם עברים את הירדן לבא לרשת את הארץ אשר ה' אלהיכם נתן לכם וירשתם אתה וישבתם בה: ושמרתם לעשות את כל החוקים ואת המשפטים אשר נתן לך לרשתה כל הימים אשר אתם חיים עליה אדמה".

²⁵ "אמר", מי שספרו את המעשה הזה. אפשר שהפירוש לאמירה "ישיבת ארץ ישראל שקולה כנגד כל המצוות שבתורה" אינו הדמיון שבכף אחת של המאזניים שמים את כל המצוות ובכף השנייה את ישיבת ארץ ישראל וזו מכריעה, אלא במובן שבעצם ישיבת ארץ ישראל מתקיימת כל מצוות התורה באופן הראוי. הכל בכף אחת או באיזון הראוי. ראו שוב דרשה לראש השנה לרמב"ן: "... ופירשו בהן כדי שלא יהו עליכם חדשים כשתחזרו לארץ. כי עיקר המצוות ליושבים בארץ ה', ולפיכך אמרו בספרי וירשתה וישבת בה ושמרת לעשות ישיבת ארץ ישראל שקולה כנגד כל המצוות, וכך היא שנויה בתוספתא דעבודה זרה".

דרש רבי שמלאי: מפני מה נתאוו משה רבינו ליכנס לא"י? וכי לאכול מפריה הוא צריך? או לשבוע מטובה הוא צריך? אלא כך אמר משה: הרבה מצות נצטוו ישראל ואין מתקיימין אלא בא"י, אכנס אני לארץ כדי שיתקיימו כולן על ידי.²⁶

שבת שלום מחלקי המים

מים אחרונים: הארכנו בשבחה של ארץ ישראל כמקום קיום המצוות הבסיסי, ועדיין לא מנינו את כל המקורות. הרוצה להשלים ולהרחיב (ולקיים הפסוק: "עתה הרחיב ה' לנו ופרינו בארץ"), יעיין גם במקורות הבאים:

1. **תלמוד ירושלמי מסכת שביעית פרק ו הלכה א.** שם מודגש שבשיבת ציון בימי עזרא נכרתה ברית (אמנה) חדשה בין עם ישראל וארץ ישראל, בדומה לברית יהושע: "הקיש ביאתן בימי עזרא לביאתן בימי יהושע. מה ביאתן בימי יהושע פטורין היו ונתחייבו, אף ביאתן בימי עזרא פטורין היו ונתחייבו". ולא עוד, אלא שירושת עזרא גדולה מירושת יהושע: "והטיבך והרבך מאבותיך - אבותיך לא היה עליהם עול מלכות, ואתם אף על פי שיש עליכם עול מלכות. אבותיכם לא נתחייבו אלא לאחר ארבע עשרה שנה שבע שכיבשו ושבע שחילקו, אבל אתם, כיון שנכנסתם נתחייבתם. אבותיך לא נתחייבו עד שעה שקנו כולה, אבל אתם, ראשון ראשון קונה ומתחייב". בשיבת ציון חודשה הברית, לא רק של מצוות התלויות בקרקע, וחזרו לקיים בארץ את המצוות שקוימו בבבל על מנת שלא יהיו כחדשים כשיחזרו.²⁷ אך למרבה הצער רבים נשארו בבל והמשיכו להיות "מצוינים במצוות" שם.²⁸ ראו כעסו הגדול של ריש לקיש על אנשי בבל שלא עלו, יומא ט ע"ב.
2. **אבן עזרא דברים יב ח** "לא תעשון ככל אשר אנחנו עושים פה היום איש כל הישר בעיניו", שרק בכניסה לארץ התחייבו במלוא היקף ומשמעות המצוות: "הנה שם מצות רבות בעולות תלויות בארץ". ראו דברינו [איש הישר בעיניו](#) בפרשת שבוע זו.

²⁶ אפשר לצמצם מדרש זה רק לתוספת מצוות התלויות בארץ, אולי למצוות שהתחייבו בהם רק משנכנסו, אבל אפשר גם לחבר מדרש זה לרעיון הבסיסי שעיקר קיום המצוות הוא בארץ, בשינוי קטן של לשון המדרש: מצוות הרבה נצטוו ישראל ואין כל אלה מתקיימין במהותן, אלא בא"י.

²⁷ כולל תרומות ומעשרות עפ"י איכה רבה לעיל, שהם מצוות התלויות בפירוש בארץ.

²⁸ ומילא מתעוררת השאלה ההלכתית הנכבדה אם חומרות, תקנות והנהגות מסוימים שנוספו במהלך שנות הגלות הארוכות, בפרט אלו שמטרתן הייתה להחמיר וליצור חומה בין היהודים ושכניהם מאומות העולם, יש להן תוקף בחזרה לארץ. וזו כמובן שאלה נכבדה שנשאיר אותה לבעלי התריסין ולא נכניס ראשנו בין ההרים הגדולים (ימות טו ע"ב).